

ZÜLKASSA SERİYESİ

(632 Ağustos veya Eylül) 100 kişilik bir birliğin başında irtidat eden Hârîce b. Hısn el-Fezârî'nin çevresindeki âsilerin üzerine yürüdü. Yine Zülkassa'da cereyan eden kısa bir çatışmanın ardından âsileri dağıttı ve Hâlid b. Velid'i buradan Tuleyha b. Huveylid'in üstüne yolladıktan sonra Medine'ye döndü.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkidî, *el-Megâzî*, II, 551-552; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, II, 65-66; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 483-484; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 641; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 332; IV, 366; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnû'l-eşer* (nşr. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû), Beyrut 1413/1992, II, 150; Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, VI, 127-129; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, IV, 347-348; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VI, 49-57; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 147-148, 277-278; Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2011, s. 715-716.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÜLKELÂ' el-HİMYERÎ

(ذوالكلاع الحميري)

Ebû Şürahbîl (Ebû Şerâhîl)
Zülkelâ' Esmeyfa'
b. Nâkûr el-Himyeri
(ö. 37/657)

Yemenli muhadram.

Adı Semeyfa' ve Eyfa' şeklinde de kaydedilmiş, Kâ'b el-Ahbâr'ın amcasının oğlu olduğu belirtilmiştir (İbn Abdülber, I, 485). Yemen'in Himyer bölgesinde yaşayan ve kendisiyle aynı adı taşıyan kabilenin reisidir. Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir dönemde Yemenli sahâbî Cerîr b. Abdullah el-Becelî vasıtasıyla Müslümanlığı kabul etti. Karısı Dureybe bint Ebrehe de kendisiyle birlikte müslüman oldu. Resûl-i Ekrem, bazı Araplar tarafından "Yemen Kâbesi" denilerek Kâbe'ye denk ve rakip gösterilen Zülhalea Tapınağı'nı yıkmakla görevlendirdiği seriyye kumandanı Cerîr b. Abdullah ile Zülkelâ' ve Zûamr'a haber gönderip müslüman olmalarını istedi; ayrıca Esved el-Ansî, Müseylimetülkezzâb ve Tuleyha b. Huveylid gibi peygamberlik taslayanlara karşı savaşmak üzere onlardan yardım talep etti. İslâm'ı kabul eden Zûamr ve Zülkelâ', Hz. Peygamber'le görüşmek amacıyla Cerîr b. Abdullah ile birlikte Medine'ye doğru yola çıktılar. Bu arada Zûamr'ın, yola çıkmadan önce Cerîr'in kendilerine anlattıklarından hareketle Resûlullah'ın o günlerde vefat etmiş olduğunu tahmin ettiği kaydedilmektedir (Buhârî,

Humus'ta
Zülkelâ'
el-Himyeri
Mescidi
(ortada)

rî, "Megâzî", 64). Nitekim Medine'ye çok yakın bir yerde karşılaştıkları kervandan Resûl-i Ekrem'in vefat ettiğini ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiğini öğrenince Zülkelâ' ile Zûamr memleketlerine döndüler. Halife Ebû Bekir onları Medine'ye getirme konusunda ısrarlı davranmadığı için Cerîr'e sitem etti. Bazı kaynaklarda Zülkelâ'ın sahâbî sayılması gerektiğine delil olarak kaydedildiği anlaşılan, "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın" hadisini, onun bizzat Hz. Peygamber'den duyduğu yolundaki rivayetin aslı yoktur (İbnü'l-Esîr, II, 177; Zehebî, s. 565).

Hz. Ebû Bekir'in hem irtidat savaşlarına hem fetih hareketlerine katılacak yardımcı kuvvet toplamak için bölgeye gönderdiği Enes b. Mâlik'in talebi üzerine Zülkelâ', kabilesinin bütün mensuplarıyla birlikte cihada iştirak etti. Hz. Ömer döneminde kalabalık bir grupla geldiği Medine'de halifenin kendisinden satın alıp savaşta kullanmak istediği çok miktarda köleyi âzat etti. Zülkelâ'ın, sayıları 4000 ile

12.000 arasında değişen bu kölelerin Câhiye döneminde kendisine secde etmelerinden duyduğu üzüntü ve pişmanlık dolayısıyla onları âzat ettiği zikredilmektedir (İbn Hacer, I, 492). Yermük Savaşı'nda bir süvari birliğine kumanda eden Zülkelâ', Dimaşk'ın fethi sırasında, Humus'ta bulunan Bizans İmparatoru Herakleios'un Dimaşk'a yardım göndermesini engelleyen ve iki şehir arasındaki bağlantıyı kesen birliklerin de kumandanıydı. Onun Şam bölgesinin fethinden sonra Humus'a yerleştiği ve Dimaşk'taki Bâbülcâbiye'nin kible tarafında yer alan bütün dükkânları satın aldığı belirtilir (İbn Asâkir, XVII, 386). Muâviye b. Ebû Süfyan, Zülkelâ'ın görüşüne itibar eder ve muhalefetinden çekinirdi. Zülkelâ' da Sıffin Savaşı'ndan önce Dimaşk'ta halkın eğilimini anlamak üzere bir konuşma yapan Muâviye'ye destek vereceklerini bildirdi. Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin ordusunun sağ kanadında Humuslular'a kumanda etti. Savaştan önce askerleri coşturmak için etkili bir konuşma yapmakla birlikte savaş ilerledikçe kendi konumları hakkında kuşku duymaya başladı. Kendisini isyancı bir grubun öldüreceği Hz. Peygamber tarafından bildirilen Ammâr b. Yâsir'in (Buhârî, "Mesâcid", 30, "Cihâd", 17) karşı safta bulunmasından rahatsız oldu. Hz. Osman'ın katlinden Hz. Ali'nin de sorumlu tutulması gerektiği hususunda Muâviye tarafından yanıltıldıklarını öğrenince iyice tereddüde düştü. Amr b. Âs ile bu konuları görüşüp onun kendisini ikna etmesi üzerine savaşa devam etti ve Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah ile birlikte aynı gün öldürüldü. Zülkelâ'ın askerleriyle beraber ordudan ayrılmasından endişe eden Amr b. Âs ile Muâviye'nin onun ölümüne sevindikleri belirtilmektedir. Hatta Muâviye'nin, "Onun ölüm haberi benim için Mısır'ı fethetmekten daha iyidir; öldürülme-

Zülkelâ' el-Himyeri Mescidi'nin kitâbesi

seydi ordunun yarısını alıp Ali'ye katılacak-
tı" dediği zikredilmiştir (İbn Abdülber, I, 486; İbnü'l-Esir, II, 177). Zülkelâ' öldüren kişinin adı Hindif (خندف), Hureys b. Câbir veya Eşter en-Nehâî olarak kaydedilmektedir (İbn Abdülber, I, 487). Ona nisbet edilen bir kabir Humus'ta Zülkelâ' el-Himyeri Mescidi'nin içinde bulunmaktadır. Memlükler dönemine ait bu küçük mescidin bir bölümü 2012 yılında hükümet güçlerinin gerçekleştirdiği bombardıman sırasında yıkılmıştır.

Zülkelâ'nın çok yakışıklı olduğu için Mekte'ye girerken yüzünü örttüğü, Müslümanlığı kabul etmeden önce Yemen'deki sarayında müreffeh bir hayat sürdüğü ve tebaasının kendisine aşırı tâzimde bulunduğu bildirilir. Ancak İslâm'a girdikten sonra sade bir hayat yaşamış, bazı şiirlerinde yeni hayatından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Siffin Savaşı'nda Muâviye'nin izniyle Hz. Ali'nin ordugâhına girip Zülkelâ'nın cesedini teslim alan ve daha sonra Hâzir Savaşı'nda öldürülen oğlu Şürahbîl dışındaki çocukları hakkında bilgi yoktur. Soyunun V. asrın ortalarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (İbn Mâkûlâ, VII, 434). Hz. Ömer, Amr b. Âs ve Avf b. Mâlik gibi sahâbilerden hadis rivayet eden Zülkelâ'dan Ebû Ezher b. Saîd, Zâmil b. Amr ve Ebû Nûh el-Himyeri rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 261, 264; VII, 440; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, II, 332, 336, 357-358; III, 96-97; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 485-488; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 434-435; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XVII, 382-397; XXXVIII, 74; XLIII, 76; LVII, 441; LIX, 136; LXVIII, 27-28; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 175-177; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-Hulefâ'i'r-râşidin*, s. 565-566; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1418/1997-98, VIII, 169; X, 500, 510-511, 525, 531; XI, 425; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 492-493; Münzir el-Hâyik – Faysal Şeyhânî, *Hıms: Dürretü müdüni's-Şâm*, Humus 1995, s. 117; Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *DİA*, VII, 410-411.

HALİT ÖZKAN

ZÜLKİFL (ذو الكفل)

Kur'an'da adı geçen
bir peygamber.

Sözlükte "sahip, mâlik" anlamındaki zû ile "nasip, kısmet; eş, benzer; kefalet" gibi anlamlara gelen **kıfl** kelimesinden oluşan **zülkifl** "nasip, kısmet veya kefalet sahibi" demektir (*Lisânü'l-Ârab*, "kfl" md.).

Zülkifl ismi Kur'an'da iki âyette geçer (el-Enbiyâ 21/85; Sâd 38/48). İlk âyette, "İsmâil, İdris ve Zülkifl'i de an; çünkü onların hepsi sabreden kimselerdi"; ikincisinde, "İsmâil, Elyesa' ve Zülkifl'i de zikret; çünkü onların hepsi çok hayırlı kimselerdi" buyrulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de hakkında başka bilgi bulunmayan Zülkifl'in belli bir kişinin adı veya sıfat mı olduğu, şahıs adı ise bu şahsın kimliği, nebi mi yoksa velî mi olduğu hususu tartışmalıdır. Bazıları bu kelimenin, "Bir şeyden ya da bir kişiden sorumlu oldu" veya, "Bir şeyi yapmayı tekeffül etti" anlamında bütün peygamberler için kullanıldığını, dolayısıyla tek bir kişiyi değil Allah'a gönülden bağlanmış herkesi ifade ettiğini ileri sürmektedir (Muhammed Esed, s. 661). Ancak ilgili âyetlerin bağlamından zülkifl kelimesinin bir sıfat olmadığı anlaşıyorsa da bunun bir kişinin adı mı yoksa lakabı mı olduğu hususu yine tartışmalıdır. Fahreddin er-Râzî her ikisini de muhtemel görmekle birlikte kelimenin isim olma ihtimalini daha kuvvetli bulmaktadır (*Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 211). Diğer taraftan "Zünnûn"un Yûnus peygamberin (el-Enbiyâ 21/87), "Zül-eyd"ın Dâvûd peygamberin (Sâd 38/17) lakabı olduğu gibi Zülkifl'in de bir lakap kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (Mevdûdî, III, 326). Bununla birlikte âyetlerden Zülkifl'in bir sıfat veya lakap olmayıp bir peygamber, dolayısıyla tarihî bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda zikredilen Enbiyâ ve Sâd sûrelerindeki kullanımlarında yer alan Zülkifl ifadesi peygamberlerle beraber anılmaktadır. Bu gerekçelere dayanan Fahreddin er-Râzî ile İbn Kesîr, Zülkifl'in peygamber olduğu sonucuna varmışlardır (*Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 211; *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, IX, 431).

Zülkifl'in hayatı ve şahsiyeti hakkında birçok rivayet vardır. Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Ömer'den naklettiğine göre Kifl, İsrâiloğulları'ndan günah işlemekten çekinmeyen bir kişidir. Bir gün karşısına çıkan bir kadına kendisiyle beraber olması karşılığında 60 dinar verir. Ancak kadın aslında kendisinin iffetli birisi olduğunu, fakirlik yüzünden ilk defa böyle bir iş yapacağını söyleyince Kifl verdiği parayı geri almadan kadını bırakır ve artık günah işlemeyeceğine dair söz verir. Kifl o gece ölür ve sabahleyin kapısının üzerinde, "Allah Kifl'i bağışladı" yazısı görülür (*Müşned*, II, 23). Bu rivayette geçen, ömrünü günah işlemekle geçirmiş Kifl'in Kur'an'da anılan Zülkifl olması düşünülemez, zira hem bu hadisin isnadı rivayet tekniği açısından garibdir hem de metinde Zülkifl değil Kifl

diye birinden bahsedilmektedir (İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, IX, 433-434). Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel dışında muteber hadis kaynaklarında Zülkifl'e dair bilgi yoktur. Buna karşılık tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında birbirinden farklı çok sayıda rivayet yer alır. Meselâ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye ve Mücâhid'e göre Zülkifl peygamber değil Allah'ın övgüsünü kazanmış sâlih bir kuldur. Abdullah b. Abbas'a göre İsrâiloğulları'ndan Dâvûd ve Süleyman gibi bir kral peygamberin yahut İsrâiloğulları arasında ismi adaletle özdeşleşmiş bir kadı veya kralın halefidir. Tâbiinden Abdullah b. Hâris el-Hâşimî ile Hasan-ı Basrî'nin çoğunluk tarafından benimsenen görüşüne göre ise Zülkifl bir peygamberdir (*a.g.e.*, IX, 431-433; Fahreddin er-Râzî, XXII, 210-211).

Rivayetlerde Zülkifl'in niçin bu lakapla anıldığı hususunda da farklı anlatımlar vardır. Mücâhid'den gelen bir rivayete göre Zülkifl, Elyesa' peygamberin halefidir. Elyesa' yaşlanınca kendisine üç gün boyunca gündüz oruç tutup gece namaz kılacak ve ihtilâflı konularda sinirlenmeyecek bir halef arar. Her defasında bu şartları yerine getireceğini söyleyen bir genç ortaya çıkar ve şeytanın iğvâsına kapılmadan, öfkelenmeden istenilen şartları yerine getirir, böylece Zülkifl diye anılmaya hak kazanır (Taberî, XVII, 74; Fahreddin er-Râzî, XXII, 211). İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre ise Allah, kendisine krallık da verilen İsrâiloğulları'ndan bir peygambere, "Ruhunu kabzetmek istiyorum. Saltanatını İsrâiloğulları'ndan gündüzlerini oruçla, gecelerini ibadetle geçirecek ve insanlar arasında hükmettiğinde öfkelenmeyecek birine teslim et" der. Peygamber bu durumu halka üç defa duyurur ve her defasında bir genç şartları yerine getireceğini vaad eder. Şeytan bu gence engel olmaya çalışırsa da başaramaz. Allah genci över ve onu üstlendiği vazifeyi hakkıyla yerine getirdiği için Zülkifl diye adlandırır (*a.g.e.*, XXII, 210-211). İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre İsrâiloğulları'ndan bir kral veya kadı ölümünden kısa bir süre önce, "Kim benim yerime geçecek, ama asla öfkelenmeyecek?" diye bir çağrıda bulunur, bu çağrıya cevap veren bir kişi bütün gece namaz kılar, gündüz oruç tutar, insanlar arasında adaletle hükmeder, şeytanın tuzaklarından kurtulur, böylece Zülkifl diye anılır (İbn Kesîr, IX, 431-432). Zülkifl'i peygamber kabul etmeyen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye göre Zülkifl, İsrâiloğulları arasında yaşayan ve günde 100 defa namaz kılan sâlih bir kulun vefat etmesi üzerine onun güzel işlerini üstlenen